

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת אחרי קדושים ב' אייר
תשע"ח, מסכת נדרים - דף ב.

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

גליון נושא:

'נדר בעליה לתורה'

פנינים

לחץ...

דבר מצוי, כאשר מגיע אדם לבית כנסת, והגבאי מכבד אותו בעליה לתורה (מצוי כאשר אין כהן אחר, או סתם שמכבדים אורח), אחר כך ב'מי שברך' אומר הגבאי 'בעבור שיתן מתנה לבית הכנסת'.

וכאן הבן שואל, האם חל חיוב על העולה בעל כרחו, כאשר הגבאי לא שאל מקודם את העולה אם הוא מעוניין לתת 'מתנה לבית הכנסת', שהרי הלכה מפורשת היא בשו"ע בהלכות קריאת התורה, שאם כיבדו אדם לעלות לתורה אסור לו לסרב, ואם כך יוצא שהגבאי מחייבו לתת מתנה לבית הכנסת שלא מרצונו, ומי אמר שדבר כזה מחייב?

ומה הדין כאשר הגבאי לוחץ על העולה לתורה לתרום סכום שלא חשב לתת, האם הוא מחוייב ליתנו?

לענין מתנה מבואר בגמ' (בבא מציעא דף כב.) במעשה של מר זוטרא ורב אשי שהיו בבוסתנא של מרי בר איסק, שהסכמה לתת את המתנה מפני הבושה, אינה נחשבת מתנה.

וכתב שם החכמת מנוח (בבא מציעא כב.) שמוכח מכאן, שמתנה שאדם נותן מפני הבושה, יש בה משום גזל ואסור לקבלה, ועל כך נאמר וְשׂוֹנֵא מִתְּנוּת יִחְיֶה.

אולם אין זה הוכחה לכאן, כי שם הרי זה בגדר 'תליוהו ויהיב', אבל על 'מי שבירך' זה 'תליוהו וזבין', כי קיבל בתמורה ברכה. מאידך יתכן שאף אם הברכה תלויה בכסף, האדם מוכן לא לתת כסף ולא יתברך. מטעם נוסף יש לחלק שם המתנה לעצמו, אבל כאן זה תרומה לבית הכנסת וכופין בדברים על הצדקה.

ומביאים בשם הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, ש'מתנה' נקראת אפילו כשנותן פרוטה, ואין צריך לתת דוקא 5 שקל.

אכן אם הבית כנסת, עושה תנאי בקביעת שיעור ה'מתנה', מסתבר שמתחייב לפי מנהג המקום. וכגון בבית הכנסת 'זכרון משה' ירושלים, יש מודעה 'מתנה' לכל הפחות 5 שקל. וכן אם העולה אומר 'ואת פלוני ואת פלמוני', מוכיח שניחא דעתו בזה ומתחייב בכך. ❖

'מי שברך... בעבור שיתן...'

הקדמה לנדרים: ידועים דברי הר"ן היסודי בתחילת מסכת נדרים (דף ב. ד"ה כל כינויי), המבאר שיש שני סוגי נדרים: א. נדרי הקדש - החלים רק בחפץ שלו, ונאסרים על כל העולם. ב. נדרי איסור - השייכים אפילו בחפץ של חברו, ואפשר לאוסרם גם על יחידים.

דינים נוספים נאמרו בנדרים כגון שאפשר לומר נדר בכל לשון, ואף ב'כינויים' = לרב יוחנן פירושו לשון נכרים משובש, ולריש לקיש הכוונה לשון שחכמים המציאו לנדור בלשון זו. וכן ב'ידות' = שאומר רק מקצת לשון הנדר, ונחשב כאילו אמר את כל הדיבור.

1. המנהג לנדור בעליה לתורה

הגמ' (נדרים דף עז:) דורשת על הפסוק (דברים כג, כג) וְכִי תִחְדָּל לְנָדָר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֲטָא: כל הנודר, אף על פי שהוא מקיימו - נקרא חוטא. וכך נפסק בשו"ע (יו"ד סימן רג סעיף א) אל תהי רגיל בנדרים. כל הנודר, אף על פי שמקיימו, נקרא רשע וחוטא.

בכל זאת, המנהג המצוי בכל תפוצות ישראל להבטיח ולנדור כספים לבית הכנסת, כשקונים כיבודים (עליה לתורה, פתיחת הארון, הגבהה, וגלילה). וכן בעת ה'מי שבירך' מתחייב העולה לתורה סכום כסף, ולכל הפחות 'מתנה' לבית הכנסת. ב'מי שבירך' המנהג בהרבה בתי כנסת להוסיף את המילים בעבור שיתן מתנה לבית הכנסת 'בלי נדר', אבל במכירת הכיבודים לא נוהגים לומר 'בלי נדר'.

כעת, יש לברר כמה דברים; א. האם בכלל חל חיוב לשלם, ומאיזה דין, שהרי העולה אינו אומר בפיו שהוא מתחייב, רק הגבאי אומר במקומו 'בעבור שיתן', וכי שייך הבטחה ונדר על ידי שליח? והלא גמ' מפורשת היא בשבועות 'אמר בליבו צריך שיוציא בשפתיו?'

ויש הבדל מהותי בין מכירת העליות שזה מכרז פומבי, וכאשר מצהיר סכום, מגלה דעתו שמסכים למקח, עליה תמורת סכום מסוים. לבין מי שבירך אחרי העליה לתורה שזה התחייבות גרידא, ובזה יש לדון האם זה נדר או רק התחייבות.

ב. איך מותר לנדור בשבת צדקה לבית הכנסת, הרי אסור לנדור בשבת ויו"ט, כמפורש במשנה (ביצה דף לו:): לא מקדישין לא מעריכין ולא מחרימין כו' כל אלו ביום טוב אמרו ק"ו בשבת וכו'. ומפרשת הגמ' (שם דף לז.) כי טעם האיסור גזירה משום מקח וממכר?

ג. מדוע אכן המנהג לנדור ולא חוששים למה שמבואר בגמ' ונפסק בשו"ע שאין לנדור מחשש שלא יקיים נדרו?

2. האם ומאיזה דין חייב לשלם?

דיבור: דעת האור זרוע, שכיון שהגבאי הוא המברך את העולה והעולה שותק ולא נודר בעצמו, אפילו אם הוא אומר לגבאי שיעשה לו 'מי שברך', בכל זאת כיון שלא אמר במפורש 'אני נודר לך' אין כאן נדר.

בספר ערך שי (יו"ד סימן רג סעיף ה) כתב על פי דברי הרמב"ן (ב"ב קכו:): שאי אפשר לקבל נזירות על ידי שליח, והטעם פירש הבית מאיר (אבהע"ז סימן קכ סעיף ד) שזהו משום שכיון שכתוב בנדר מוצא שפתיך תשמר, ונדרים ושבועות דינם כמצוה שעל גופו, שאי אפשר לעשותם ע"י שליח, וכמו בהנחת תפילין שאי אפשר להניחם על ידי שליח, עיין בקצוה"ח (סימן קפב ס"ק א), כך ב'מי שברך' כיון שהעולה אינו אומר בעצמו 'כך וכך אני נודר או אתן', אלא אומר רק את הסכום, הוי כאומר לגבאי שידור בשליחותו ואינו נדר. אלא דסיים שלפי המרדכי הנודר צדקה ע"י ש"ץ חשיב נדר. וכן דעת הרדב"ז (ח"א סימן יח), ובקצות (סימן קכג ס"ק ד) מביא בזה מחלוקת. והנודע ביהודה (קמא יו"ד סימן סז) כתב שדוקא אם מינהו במפורש מועיל לנדור ע"י שליחות. ולפי דבריו יש לדון שלא יועיל כיון שלא ממנהו במפורש שידור עבורו. בשו"ת מהר"ם בריסק גם מסתפק בזה האם חל כאן שליחות כיון שלא מינהו במפורש רק ע"י רמיזה שיעשה לו מי שברך. ולמעשה היום אף אין רמיזה אלא כבר הגבאי עושה לכל אחד, ואולי י"ל שבזה שמינו את הגבאי הוי מינוי של שליחות.

בשו"ת מהרש"ם (חלק א במפתחות לחלק יו"ד אות עו) מוכח שיש לחלק אם הגבאי אומר לשון עבר שנדר כסף לא חל הנדר, אך מוכח בדבריו שמה שנוהגים היום שהגבאי אומר בעבור שיתן-לשון עתיד והעולה אומר את הסכום, חל הנדר.

מחשבה: גם לשיטות שלא חל הנדר ע"י הגבאי יש לדון האם יש לחייבו שהרי נדרי צדקה חלים במחשבה, (רמ"א יו"ד סימן רנח סעיף יג) והרי הנודר חושב בלבו לתת. בשו"ת מהרש"ם (חלק ה סימן פד) הביא מדברי הטורי אבן (חגיגה דף י) דגם למ"ד גמר בלבו צריך לקיים, אם גמר בלבו להוציא הדבר בשפתיו ולא הוציא אינו כלום, וכיון שכאן אינו גומר בלבו בלבד, אלא סומך על אמירת הש"ץ ודיבורו, אין לחוש משום מחשבתו. ובסוף כותב שנדון זה שונה מהטורי אבן, ויתכן לבאר את כוונתו שהרי הוא לא הוציא בפיו, ובאופן כזה לא נחשב שסומך על דיבורו.

בדובב מישרים (חלק א סימן פז) חולק וסובר שחל במחשבה. גם השבט הלוי (חלק ד סימן קכה) נוקט מכיון שהעולה לתורה עומד על יד החזן בשעת אמירת 'מי שבירך' ושומע דבריו ומקבל בלבו לקיימם, ופעמים אומר את סכום הנדר, לא גרע מנדרי צדקה במחשבה. (לפי מהלך זה, אם בלבו חשב בפירוש לא לתת, לא חל ההתחייבות).

סיטומתא: הערך ש"י כתב שאמנם אין לחייבו מדין נדר אך יש לחייבו לתת, מדין סיטומתא (דאיתא בב"מ דף עד) דהוי כקנין. אמנם המהרש"ם (חלק ה סימן פד) חולק על דבריו, והוכיח מהא שלכמה שיטות אין כופין בצדקה, ולכו"ע אין יורדין לנכסיו, והרי יש חיוב ממון מכח סיטומתא, אלא ודאי דליתא.

ידות נדרים: הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א (מובא במעדני אשר שנת תשס"ח פרשת מטו"מ) טען שיש לחייבו מדין יד, מכיון שהגבאי נדר, והנודב אומר את הסכום, לא גרע מאמר 'אהא' ונזיר עובר לפניו דהוי נזיר (נזיר ב:). וכוונתו, שהרי איבעיא דלא איפשיטא בגמ' (נדריים דף ז.) אם יש יד לצדקה, ונפסק בשו"ע (יו"ד הלכות צדקה רנח סעיף ב) לחומרא דיש יד לצדקה (י.ז.ו.).

אמירת אמן: עוד הוסיף במעדני אשר שכיון שהעולה עונה אמן על המי שברך, הוי קבלת הנדר. יש מפקקים בסברא זו, כי כוונת העולה בעניינת האמן על הברכה, ולא על הנדר, ואין הוכחה שמסכים.

מכרז: יש להסתפק, מה הדין כאשר הגבאי מוכר את העליות, והאדם מסמן עם ידו לגבאי שרוצה להעלות את המחיר ולקנות את העליה, אולם אינו נוקב בסכום מסוים, והגבאי מעלה את הסכום על דעת עצמו יותר ממה שהאדם רצה, ולטענת הגבאי אם רצה רק במחיר מוזל, היה צריך להגיד או לסמן בידו לגבאי במהלך מכירת העליות, כך אולי אדם אחר היה קונה בסכום גבוה יותר, ומכיון שלא אמר הרי על דעת כן סימן לגבאי להעלות שיעלה כפי ראות עיניו. מאידך האיש טוען שאין זה 'האדם בשבועה', וצ"ע.

3. האם יש איסור להבטיח כסף בשבת ?

האור זרוע (חלק ב הלכות שבת סימן נ) כתב דמנהג של היתר הוא, דודאי אם היה אותו שקרא אומר בזה הלשון אני נודר ליתן לך אז היה אסור, אבל כיון שש"צ הוא שמברכו והוא שותק ואינו נודר, אפילו כשאומר אותו שקרא לש"צ תברכני, מ"מ הואיל שאינו מוציא בזה הלשון אני נודר לך אין כאן איסור.

הרמ"א (או"ח סימן שו סעיף ו) מצטט את דעת האור זרוע שאסור לפסוק כמה יתן, וחולק עליו שהמנהג להקל, כיון שזהו צורך מצוה. מאידך בשו"ת מהר"ם בריסק (חלק ב סימן ט) מאריך לחלוק על הרמ"א בזה, שאין היתר של צורך מצוה, ורק יש להתיר מטעם שלא נדר בפיו.

4. איסור לנדור

האם טוב לידור: מבואר בגמ' (נדרים דף ח.) מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר: **נִשְׁבַּעְתִּי וְאֶקְיָמָהּ לְשִׁמּוֹר מִשְׁפָּטֵי צְדָקָה**. כי מותר לאדם לזרז את עצמו. ונחלקו התנאים בגמ' (דף ט.); לרבי מאיר טוב אָשֶׁר לֹא תִדָּר וְגו' - טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר. ולרבי יהודה, יותר טוב משניהם, הנודר ומשלם. ונפסק בשו"ע (יורה דעה סימן רנז סעיף ד), 'צריך ליזהר מלידור, ואם פוסקים צדקה וצריך לפסוק עמהם, יאמר בלא נדר'.

נדר או נדבה: לדעת החכמת אדם (שער איסור והיתר כלל צא סעיף ב), כיון שהנודר נקרא חוטא אף על פי שמקיימו, לכן יזהר האדם מאד לא לנדור שום נדר, אפילו נדרי מצוה או לצדקה, ואם קובע לתת צדקה, יאמר במפורש שאינו מקבל עליו בנדר. וכן נקט הקיצור שולחן ערוך (סימן סז סעיף ג) כדבריו. מאידך בשו"ת תורה לשמה (סימן צא) כתב שלא יועיל לו לומר 'בלי נדר', כיון שהגבאי אומר את ההתחייבות בפניו ובהסכמתו ולא מזכיר שום תנאי, ולכן מתחייב הוא בנדר אפילו אם הוא יגיד בלחש 'בלי נדר'. אבל כתב להתיר, במקרה שאחד רוצה לקבל עליה בשבת וזו האפשרות היחידה שלו, על פי הגמ' בנדרים (י.) שהחסידיים הראשונים שהיו מתאווין להביא קרבן חטאת, שהיו עומדים ומתנדבים נזירות למקום כדי שיתחייבו קרבן חטאת, וכתב שם הר"ן שכיון שהם עושים כך בשביל כוונה זו ממילא נחשב נדבה.

'כשיתן': בתשובות והנהגות (כרך ב סימן תעו) כתב שלמרות שאומרים 'בלי נדר' בכל זאת יש כאן התחייבות לצדקה, ודבריו מועילים רק כדי להציל אותו מאיסור נדר, אבל לא פטר את עצמו מהתחייבות של פל' היוצא מפיו יְעֻשָׁה, ועדיין יש חשש שישכח ולא ישלם. ולכן הורה לגבאי שלא יאמר 'בעבור שיתן' אלא לומר 'כשיתן', ואז ודאי לא יוכל לבוא לידי מכשול. וכתב השבט הלוי (חלק ד סימן קכה) שטוב לא להזכיר כלל לשון נדר במי שברך אחר קריאת התורה.

מנהג קדום: מאידך הדברות משה (נדרים פרק א סימן יא הערה נ) הביא שהוא מנהג קדום שהעולה לתורה נודר צדקה, וכן נהגו לנדור בימים נוראים וברגלים, כאשר מזכירין נשמות, כמפורש בשו"ע (סימן תרכ"א סעיף י'), והטעם שהנהיגו כך כיון שאם היו אומרים 'בלי נדר', יהיו הרבה כאלו שיאמרו ולא ישלמו לאחר מכן ביום חול, ועוד שסמכו על כך שהגבאים ידרשו ממנו את מה שנדר, ולכן אין חשש לשכחה. בספר שערי חיים על השערי אפרים (שער י ס"ק לח) הביא בשם התרומת הדשן, שנהג שלמחרת החג לא טעם כלום, עד ששילם את הנדר בעד הנשמות.

5. דובר אמת בלבבו

חצי מהסכום: בשו"ת מהר"ם בריסק (חלק ב סימן ט) דן כאשר אורח התחייב לתת עשרים מטבעות של אותו מקום, בגלל ששמע שכך התחייבו האחרים, והבין שכך נהוג להתחייב, ולאחר מכן התברר לו שהם מתכוונים באמת לחצי מהסכום הזה, האם תלוי במה שהנודר חשב, או שתלוי במה שהגבאי אמר, משום שהוא השליח שלו לומר את ה'מי שברך', והוא חשב על חצי מהסכום.

וצידד שלכאורה אין פיו ולבו שוים, כיון שהשליח מתכוין לומר עשרים כמו המנהג בעיר, ואילו המשלח דעתו על עשרים אמתיים, ולכן באופן כזה לא יחול כלום. ובתחילת דבריו כתב שצריך לתת לפחות את

הסכום הקטן. ובסוף דבריו אחר פילפולים רבים, הסיק שאם רוצה לצאת את דעת הריטב"א (שמביא שם) ולהיות דובר אמת בלבבו, צריך לתת את כל מה שחשב לתת.

6. בלי נדר

חייב לשלם: בספר כל נדרי להג"ר יצחק אליהו שטסמן שליט"א מאריך להוכיח, שגם כאשר אומר בפירוש 'בלי נדר' עדיין הוא מחויב לשלם. והביא שכך דעת הרבה פוסקים, הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הובא בשבט הלוי) הגר"ש הלוי וואזנר זצ"ל (שבט הלוי) הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות), שיש כאן קבלה גמורה רק בלי חומרא של נדר גמור.

והמקורות מכמה פסוקים; כָּכֵל הַיּוֹצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה, וְהַיּוֹצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ, שְׂאֵרֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כָזָב, פוסק צדקה ברבים, גונב דעת העליון והבריות. ובמקום שיש מרכז על הכיבודים, ו'קונה' עליה בתמורה לסכום שהתחייב, יש עליו חיוב מצד דיני מקח וממכר.

זיכוי לאחרים: והוסיף בתשובות והנהגות (כרך ב סימן תעו) שהוא נוהג פעם בתקופה, לתת סכום כסף לצדקה, ולזכות אותו על ידי אחר, עבור אלו שהתחייבו 'מתנה לבית הכנסת' ולא נתנו, כי לעיקר ההתחייבות של 'מתנה' מספיק פרוטה עבור כל אחד, ואחד יכול לשלם עבור הבטחת חבירו, וכמבואר בגמ' בנדירים (בתחילת פרק ד) שאפשר לתת מחצית השקל במקום חבירו.

ואפילו אם הנודר התכוין לתת דוקא משלו, בכל זאת ודאי שמועיל לזכות עבורו, כי אז הכסף ניתן משלהם, ובכך מציל את כל אלו שהתחייבו עם נדר או בלי נדר ואינם משלמים, מאיסור 'בפיק' זו צדקה' של שהתחייבות אף שאין כאן נדר, וכן מחשש איסור בל תאחר שחמור מאד, ומסיים שכך ראוי לעשות ומצוה גדולה היא להציל רבים מעוון.

סיכום הגיליון:

7. דינים העולים

הבטחה: יש אומרים שההבטחה בעליה לתורה אינה נדר שאין נדר על ידי שליח, ומכל מקום הרי זה הבטחה שמחויב לקיימה. ויש חולקים דהרי זה נדר.

שבת: כיון שהחזן אומר בעבור שיתן, אין בזה איסור לנדור בשבת, ועוד שזה צורך מצוה.

גם כאשר אדם אומר בלי נדר מחויב לקיים הבטחתו. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הודעה:

נשאר כמות מצומצמת

של אוגדן גיליונות

'עומק הפשט'

(1-135)

המחיר 30 ₪

ניתן להשיג בחנות

'ספרי הישיבה' רחוב

בית ישראל 3 ירושלים

הנושא לשבוע הבא;

נדרי צדקה – נדרים דף ז.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפו"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל

תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות

הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ,

תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

הודעה:

ניתן לקבל את העלון כל

שבוע במייל, להצטרפות

יש לשלוח בקשה במייל:

5047867@gmail.com